

Zakład Demografii i Gerontologii Społecznej UŁ

***Starzenie się ludności Polski
- między demografią a gerontologią społeczną***

Praca zbiorowa pod redakcją
Jerzego T. Kowaleskiego i Piotra Szukalskiego

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Łódź 2008

Autorzy:	Dorota Kałuża,	rozdział 4
	Jerzy T. Kowaleski,	wprowadzenie, rozdział 1
	Milena Lange,	rozdział 3
	Wanda Nowak-Sapota,	rozdział 2
	Piotr Szukalski,	wprowadzenie, rozdział 5 i 7
	Zofia Szweda-Lewandowska,	rozdział 6

Recenzent – prof. zw. dr hab. Zofia Zarzycka

Spis treści

Wprowadzenie – <i>Jerzy T. Kowaleski, Piotr Szukalski</i>	7
1. Struktura demograficzna starszego odłamu ludności (rozważania metodologiczne i elementy obrazu sytuacji w województwach i powiatach na przełomie stuleci) – <i>Jerzy T. Kowaleski</i>	11
2. Osoby starsze w strukturze nierodzinnych gospodarstw domowych – <i>Wanda Nowak-Sapota</i>	27
3. Rynek pracy w obliczu starzenia się ludności Polski – <i>Milena Lange</i>	49
4. Migracje seniorów – <i>Dorota Kałuża</i>	71
5. Ewolucja umieralności i niepełnosprawności w Polsce w świetle koncepcji rektangularyzacji krzywej przeżycia – <i>Piotr Szukalski</i>	89
6. Prognoza zapotrzebowania na miejsca w domach pomocy społecznej – <i>Zofia Szweda-Lewandowska</i>	125
7. Ageizm – przyczyny, przejawy, konsekwencje – <i>Piotr Szukalski</i>	153
Ageing of the Polish population – between the demography and social gerontology – <i>Jerzy T. Kowaleski, Piotr Szukalski</i>	185

Wprowadzenie

Starzenie się ludności staje się powoli tematem zarówno ważnym, jak i coraz częściej analizowanym z perspektyw różnorodnych dyscyplin naukowych. W polskich realiach początki badań nad tym zagadnieniem nieodłącznie związane są z osobą wybitnego demografa E. Rosseta, który w swych pionierskich pracach preferował podejście interdyscyplinarne. Podążając Rossetowskim tropem – a upoważnia nas do tego, jak sądzimy, choćby i fakt pracy w założonej przez niego jednostce naukowej UŁ oraz doświadczenie badawcze w pracy nad procesem starzenia się ludności (zob. spis literatury na końcu wprowadzenia) – pragniemy oddać Czytelnikowi książkę, która z założenia stanowić ma spojrzenie na proces starzenia się ludności z szerszej niż tylko demograficzna perspektywy. Taka jest proveniencja tytułu niniejszego opracowania.

Książkę niniejszą tworzy siedem odrębnych opracowań autorskich traktowanych jako rozdziały pracy. Autonomia tematyczna poszczególnych części sprawia, że można je czytać w dowolnej kolejności lub wręcz w wyborze wynikającym z zainteresowania i potrzeby. Wspólną cechą wszystkich tekstów jest problematyka starzenia się populacji oraz następstw tego procesu.

Treścią rozdziału pierwszego są rozważania dotyczące różnych aspektów starzenia się społeczeństwa. Proces ten rozpatrywany bywa bowiem m.in. w kontekście demograficznym, biologicznym, medycznym lub zdrowotnym, psychologicznym, społeczno-ekonomicznym. Istotną, ciągle dyskutowaną kwestią metodologiczną poruszoną w tym rozdziale jest sprawa dolnej granicy wieku dla starszego odłamu ludności oraz wewnętrznych podziałów tej grupy na bardziej jednorodne subpopulacje. Znalazł się tu również wątek dotyczący miar zaawansowania starości demograficznej oraz dynamiki tego zjawiska.

Drugi rozdział ma charakter analityczny. Jego celem było pokazanie miejsca osób w starszym wieku (60 lat i więcej) w strukturze polskich gospodarstw domowych, szczególnie zaś gospodarstw nierodzinnych na przełomie stuleci. Jako materiał źródłowy do opisu sytuacji posłużyły autorce rozdziału wyniki spisów ludności, zwłaszcza ostatniego, z maja 2002 r. Przeprowadzona analiza pozwala stwierdzić, że zarówno aktualnie, jak i w przyszłości, w świetle wyników dostępnych prognoz demograficznych, osoby starsze z nierodzinnych gospodarstw domowych zlokalizowane są i będą w gospodarstwach jednoosobowych. Powiększanie się liczby i udziałów gospodarstw jednoosobowych, tworzonych przez osoby starsze, w perspektywie

najbliższych dziesięcioleci jest procesem w dużym stopniu przesądzonym, wynikającym ze struktury ludności według podstawowych charakterystyk demograficznych (wiek, płeć, stan cywilny). Fakt ten winien stanowić istotną przesłankę wyznaczającą kierunki działań polityki społecznej.

Kolejny rozdział monografii jest próbą przedstawienia wpływu starzenia się ludności na potencjalną podaż pracy w Polsce w ujęciu perspektywicznym. W obliczu przesądzonych ubytków liczebności grupy produkcyjnej w przyszłym dziesięcioleciu autorka rozdziału zwraca uwagę na potrzebę wzrostu aktywności zawodowej osób z przedpola wieku emerytalnego i tuż po przekroczeniu tego wieku, niskiej w naszym kraju w porównaniu do innych, należących do Unii Europejskiej. Poza częścią analityczną w rozdziale znalazły się uwagi na temat polityki zatrudnienia wobec osób starszych, wskazujące na jej zmienność w ostatnich dekadach. Autorka komentuje tu również zapisy w polskim Kodeksie Pracy zakazujące dyskryminacji w zatrudnieniu ze względu na wiek – co jest nawiązaniem do omawianej w poprzednim rozdziale kwestii ageizmu.

Treścią rozdziału czwartego i piątego są rozważania i analizy dotyczące procesów zachodzących w populacjach osób starszych. Pierwszym z nich, są migracje osób starszych. Autorka tej części pracy zaprezentowała przedstawiane w literaturze koncepcje formalne dotyczące mobilności przestrzennej osób starszych w tym modele bazujące na cyklu życia jednostek oraz teorii procesu decyzyjnego. Znalazły się tu również uwagi dotyczące migracji seniorów w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i w Polsce. W przypadku Polski przedstawione zostały rozmiary i efekty ilościowe migracji osób po sześćdziesiątce w ruchu wewnętrznym, jak i zagranicznym. Z analizy wynika, że na początku bieżącego stulecia tylko kilka województw stanowiło obszar atrakcyjny w sensie migracyjnym dla starszych mieszkańców kraju (mazowieckie, małopolskie, pomorskie, wielkopolskie). Były to zresztą jednostki mające dodatnie salda migracji także w innych, młodszych grupach wieku. Efekty netto zagranicznych migracji seniorów autorka przedstawiła jako ujemne, choć warto zaznaczyć, że udziały osób starszych w napływie z zagranicy w każdym z rozpatrywanych lat okresu 1990-2006 były wyższe niż wśród emigrantów.

Rozdział piąty zawiera kilka wątków przedstawiających istotne zjawiska kształtujące proces starzenia się populacji lub też towarzyszących temu procesowi. Pierwszym z nich jest obserwowane z upływem czasu kalendarzowego, przesuwanie się koncentracji zgonów do coraz starszych roczników i grup w obrębie populacji w podeszłym wieku. Jest to równoznaczne ze wzrostem długości normalnego trwania życia i tzw. rektangularyzacją krzywej przeżycia. Proces ten powoduje, że w kolejnych generacjach starość jest doświadczeniem coraz większej liczby osób. Kolejnymi wątkami w rozdziale są oceny zmian trwania życia w zdrowiu wobec przyrostu całkowitej wartości e_x oraz zmiany częstości występowania niepełno-

sprawności w społeczeństwie polskim ogółem, w tym w starszych grupach wieku w latach 1978-2002.

W rozdziale szóstym znalazły się szacunki perspektywiczne dotyczące potrzeb w zakresie szczególnego rodzaju opieki instytucjonalnej nad ludźmi starszymi, jaką świadczą domy pomocy społecznej. W szerszym kontekście przemian demograficznych rodziny, procesu starzenia się populacji oraz występowania niepełnosprawności autorka rozdziału sporządziła prognozę liczby osób niepełnosprawnych w wieku 75 lat i więcej do roku 2030, traktując je jako potencjalnych mieszkańców domów pomocy społecznej. Rachunek ten stanowił z kolei punkt wyjścia dla projekcji, także do roku 2030, niezbędnej liczby miejsc w domach pomocy społecznej w przekrojach województw, wykonanej w kilku wariantach.

Ostatni rozdział przedstawia, w oparciu o poglądy występujące w literaturze przedmiotu, zagadnienie ageizmu we współczesnym świecie, rozumianego jako dyskryminacja, wynikająca z uprzedzeń i stereotypów odnoszących się do wieku, w szczególności do wieku podeszłego. Problem ageizmu, sformułowany w literaturze naukowej z zakresu gerontologii społecznej i socjologii stosunkowo późno (w latach sześćdziesiątych ubiegłego stulecia) istniał jako zjawisko społeczne również we wcześniejszych okresach historycznych. Częstsze jego dostrzeganie we współczesnym świecie wiąże się ze wzrostem liczebności i proporcji osób starszych, w tym także sędziwych w populacjach wielu krajów, zwłaszcza wysoko rozwiniętych. Jedną z konkluzji i równocześnie przesłaniem omawianego rozdziału jest stwierdzenie konieczności przewartościowania stosunku i nastawienia społeczeństwa i jego instytucji do starości i seniorów w kierunku budowy relacji sprzyjających łagodzeniu napięć międzypokoleniowych. „Potrzebne jest” – pisze autor – „przełamanie zapóźnienia kulturowego, przekształcenie struktur możliwości tak, aby uwzględniały i uaktywniały potencjał seniorów, zadając równocześnie kłam opiniom o zniedołężnieniu tej grupy”.

Jerzy T. Kowaleski

Piotr Szukalski

Literatura:

- Indulski J. A., Kowaleski J. T., 1998, *Sytuacja zdrowotna osób w starszym wieku w Polsce. Aspekt medyczny i społeczno-demograficzny*, OW IMP, Łódź
- Kowaleski J. T. (red.), 2006, *Ludzie starzy w polskim społeczeństwie w pierwszych dekadach XXI wieku*, Wyd. UŁ, Łódź
- Kowaleski J. T., Szukalski P. (red.), 2000, *Sytuacja zdrowotna osób w starszym wieku w Polsce. Aspekt medyczny i społeczno-demograficzny II*, OW IMP, Łódź
- Kowaleski J. T., Szukalski P. (red.), 2002, *Proces starzenia się ludności Polski. Potrzeby i wyzwania*, Wyd. Biblioteka, Łódź
- Kowaleski J. T., Szukalski P. (red.), 2004, *Nasze starzejące się społeczeństwo. Nadzieje i zagrożenia*, Wyd. UŁ, Łódź
- Kowaleski J. T., Szukalski P. (red.), 2006, *Starość i starzenie się jako doświadczenie jednostek i zbiorowości ludzkich*, Zakład Demografii UŁ, Łódź
- Kowaleski J. T., Szukalski P. (red.), 2008, *Pomysłne starzenie się w perspektywie nauk o pracy i polityce społecznej*, Zakład Demografii UŁ, Łódź
- Kowaleski J. T., Szukalski P. (red.), 2008, *Pomysłne starzenie się w świetle nauk o zdrowiu*, Zakład Demografii UŁ, Łódź
- Kowaleski J. T., Szukalski P. (red.), 2008, *Pomysłne starzenie się w perspektywie nauk o społecznych i humanistycznych*, Zakład Demografii UŁ, Łódź
- Kowaleski J. T., Szukalski P. (red.), 2008, *Starzenie się ludności Polski – między demografią a gerontologią społeczną*, Wyd. UŁ, Łódź
- Szukalski P. (red.), 2008, *To idzie starość. Postawy osób w wieku przedemerytalnym. Raport z badań*, ISP, Warszawa